

*Циганюк Юлія Володимирівна
докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

Компенсація шкоди, завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, за кошти державного бюджету України у контексті реалізації засади верховенства права та рівності перед законом і судом

Compensation for the damage caused by the victim of a criminal offense at the money of the state budget of Ukraine in the context of implementing the principles of supreme law and equality before the law and the court

У більшості випадків норми чинного законодавства є способом врегулювання існуючих суспільних відносин або ж у них закріплюються положення, які на рівні нормотворця визнані перспективними та такими, що здатні істотно покращити або створити нові відносини. Останнє наштовхує на думку, що норми про компенсацію завданої кримінальним правопорушенням шкоди потерпілим за кошти бюджету є такими, але вже багато років вони «мертві». Ще в 2003 р. у нормах Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) було закріплене відшкодування майнової шкоди фізичній особі, яка потерпіла від злочину (ст. 1177 ЦК України) та обов'язок держави відшкодувати шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок злочину (ст. 1207 ЦК України).

У подальшому, у ч. 3 ст. 127 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) було визначено, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за кошти Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом. Схожі норми містяться і у чинній редакції ст. 1177 та ст. 1207 ЦК України.

8 квітня 2005 р. Україна підписала Європейську конвенція про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів від 24 листопада 1983 р.

Верховна Рада України розробила декілька законопроектів, зокрема: «Про відшкодування громадянам матеріального збитку, заподіяного злочинами», «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину»¹.

¹ Азаров Ю. І., Письменний Д. П., Хабло О. Ю. Відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні за рахунок держави. *Юридична наука*. 2014. № 5. С. 50–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_5_6

Також був проєкт Закону «Про спеціальний статус потерпілого від особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я, відшкодування матеріальної, моральної шкоди таким особам державою зі обов'язковим зверненням регресу до засудженого» (реєстр. № 4991 від 14 липня 2016 р.). У висновку Комітету з питань правової політики та правосуддя від 8 лютого 2017 р. до проєкту визначалося: «Україна є демократична, правова держава, в якій визнається і діє принцип верховенства права; людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність; усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; <...>», «зазначені конституційні положення вказують на те, що саме держава повинна відшкодувати шкоду особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, оскільки вона взяла на себе турботу про підтримання правопорядку та забезпечення безпеки всіх членів її суспільства», «на практиці відсутність спеціального закону розглядається судами як підстава для відмови у задоволенні позовів громадян до держави з вимогами про відшкодування шкоди»².

Зазначалося, що «члени Комітету вважають, що Законопроект повинен передбачати порядок здійснення відшкодування за рахунок державних коштів лише за умисні, тяжкі, особливо тяжкі, насильницькі (включаючи сексуальне насильство) злочини, та злочини, які спричинили серйозні тілесні ушкодження або розлад здоров'я. Відшкодування також повинно виплачуватися у випадках психологічного насильства, що спричинило серйозні травми або призвело до смерті»³.

3 березня 2020 р. був поданий проєкт Закону № 3149 «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень», а у проєкті Закону від 16 липня 2020 р. № 3892 «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» визначено, що право на відшкодування шкоди мають: громадяни України; особи без громадянства, що постійно проживають на території України; громадяни держав, які є Договірними державами Європейської конвенції про компенсацію збитків жертвам насильницьких злочинів 1983 р.; громадяни держав – членів Ради Європи, які мають посвідку на постійне проживання в Україні. А потерпілий має право на відшкодування шкоди у зв'язку з: 1) втратою заробітку (доходу) внаслідок заподіяння насильницьким кримінальним правопорушенням шкоди його здоров'ю; 2) понесенням витрат на медичні послуги, придбання лікарських засобів та медичних виробів. Близькі родичі або члени сім'ї потерпілого у разі смерті потерпілого мають право на відшкодування шкоди у зв'язку з понесенням ними витрат на його лікування та/або поховання⁴. Водночас подавались ще проєкти від 17 липня 2020 р. № 3893 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення механізму відшкодування шкоди потерпілим

² Висновок щодо проєкту Закону про спеціальний статус потерпілого від особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я, відшкодування матеріальної, моральної шкоди таким особам державою зі обов'язковим зверненням регресу до засудженого (реєстр. № 4991 від 14 липня 2016 р.). URL: <https://kompravpol.rada.gov.ua/uploads/documents/31482.pdf>

³ Там само.

⁴ Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень: проєкт Закону України від 16 липня 2020 р. № 3892. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/J102791A?an=13>

від насильницьких кримінальних правопорушень» та від 17 липня 2020 р. № 3894 «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо механізму фінансового забезпечення відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень». Тож держава обрала курс до відшкодування не шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а шкоди, завданої насильницьким кримінальним правопорушенням. Звісно, що в умовах воєнного стану окремо вже урегульовано компенсацію шкоди як наслідку воєнних злочинів, які вчинені у період агресій росії. Таке питання є нагальним та актуальним, але механізм такого відшкодування уже реалізовується на відмінну від інших кримінальних процесуальних правовідносин. Адже розроблені механізми компенсації окресленої вище шкоди, завданої вторгненням росії, є скоріше адміністративними, а не кримінально-процесуальними, позаяк шкода компенсується без вироку суду, який набув законної сили.

У межах досліджуваного питання необхідно звернути увагу на те, що наявність норм КПК України та ЦК України, які неможливо реалізувати унаслідок відсутності спеціального законодавства, є не відповідним засади верховенства права (як у розумінні ст. 3 Конституції України, так і ст. 8 КПК України). А якщо вести мову про рівність перед законом і судом, то питання розроблення законопроектів лише з питань відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень є дискримінаційним щодо потерпілих у кримінальних провадженнях з іншою кваліфікацією.

Авторка розуміє ту обставину, що реалізація таких «мертвих» норм імовірно зроби́ла їх такими внаслідок неможливості належного фінансового забезпечення для їхньої реалізації і, в умовах воєнного стану, ситуація не покращилась. Але певні напруження необхідно здійснювати, зокрема теоретичне їх осмислення, а наявність не одного законопроекту, які викладені вище, вказує на зацікавленість держави, у довоєнний період, з розгляду цього питання.

У 2020 р. Уряд підтримав створення Фонду відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень. Подібні фонди створено, зокрема, у Бельгії, Нідерландах, Канаді, США, Швеції⁵. Такі ж компенсаційні фонди існують в Австрії⁶, Польщі⁷ та інших демократичних державах і виконують не лише фінансові функції, а й надають правничу допомогу потерпілим, наприклад психологічну, тощо. У тих країнах, де фонди забезпечують фінансування компенсації шкоди, вони це здійснюють через інші організації за допомогою проведення їх конкурсного відбору або передачі коштів територіальним органам з метою їх предметного переадресування.

Отже, варто наголосити на тому, що засади верховенства права та рівності перед законом і судом для компенсації шкоди, завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, за кошти Державного бюджету України на сьогодні не дотримані як фактично, так і при нормопрекетуванні. Наявність наукових розробок, законопроектів і позитивного досвіду демократичних держав, досвід компенсації шкоди, завданої агресією росії, є достатнім підґрунтям для реальної компенсації шкоди, завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, за кошти Державного бюджету України.

⁵ Денис Малюська: Уряд підтримав створення Фонду відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-malyuska-uryad-pidtrimav-stvorennya-fondu-vidshkoduvannya-shkodi-poterpilim-vid-nasilnickih-kriminalnih-pravoporushen>

⁶ Verbrechensofer. URL: https://www.sozialministeriumservice.at/weitere_Zielgruppen/Sozialentschaedigungen/Verbrechensopfer-victims_of_crime/Verbrechensopfer.html

⁷ O Funduszu Sprawiedliwosci. URL: <https://www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl/pl/o-funduszu/>